

Mieczysław Jałowiecki

Imperijos pakraštyje

Tekstus pasirinko ir parengė
Michał Jałowiecki

Varšuva 2021

POLONIKA

Katalikų kapinėse Jafoje, tarp kitų Antrojo pasaulinio karo lenkų kapų, yra vienas antkapis keistu užrašu:

ŚP. Jadwiga z kniaziów Jałowieckich, 1 voto Żukowska, 2 voto Lipkowska, ur. 1875 w Rostowie nad Donem, odznaczona Krzyżem Walecznych w Powstaniu Warszawskim, zm. 1951 26 XII.

[A. a. Jadvyga iš kunigaikščių Jaloveckių, 1 pavardė Żukovska, 2 pavardė Lipkowska, gim. 1875 Rostove prie Dono, pagerbta Drąsiųjų kryžiumi už dalyvavimą Varšuvos sukilime, mir. 1951 26 XII].

[...] Kodėl [...] iki pat mirties liko Izraelyje?
Ir kas gi tie kunigaikščiai Jaloveckiai?

[Edward Nejman (Edvardas Nejmanas), *Rękopis znaleziony w Jafie*, „Polityka”, Varšuva, 1992 m. balandžio 8 d.]

Nežinomo vyro [Stanisław Witkiewicz
(Stanislovo Vitkevičiaus)?] portretas
Jaloveckių Silgudiškių dvare
nuotrauka, apie 1910 m.

Prologas

Kas gi tie kunigaikščiai Jaloveckiai?

Mano senelį pirmą kartą pamačiau 1957 metais, vienoje Londono stotyje. Jis man pasirodė esąs labai senas, abejingas ir nekalbus. Stovėjo pasirėmęs lazdele. Stovėjo nejudėdamas, nuo visų atsiskyręs, su paniekos išraiška veide.

Ant galvos jis dėvėjo škotišką beretę, pagal kurią jį ir atpažinau.

Savo abejingumu, tarytum senas indėnų vadas, jis išsiskyrė iš svetimos minios, kuri skubinosi apleisti peroną.

Senelis nužvelgė mane žvilgsniu, kuriame nebuvo nei lašelio simpatijos.

Aš prisitaikiau prie žaidimo taisyklių. Pasijutome svetimi vienas kitam, mus užliejo savitarpio nepasitikėjimas. Mano akyse tai buvo pralaimėjęs žmogus, aš jam buvau kažkas visiškai svetimas.

Atvykau iš šalies, kurią jis laikė komunistine, o šios santvarkos jis nekenė. Vis dėlto savo priešiskumu jis man pasirodė besąs bejėgis. Neteikiau didesnės reikšmės jo tariamiems žodžiams, lygiai kaip jis nepastebėjo, jog aš gyvenau toje šalyje neturėdamas jokio pasirinkimo. Jis nesidomėjo mano ateities planais, o manęs nedomino jo atsiminimai.

Atrodė, kad mano atsiradimas sutrikdė jo ramybę, o mano susitikimas su juo buvo tiktai pareiga. Mus skyrė amžius, praeitis ir jo ateities

planų neturėjimas. Gyvenimo vertybės ir patirtis, kurias jis galėjo man perteikti, tuo metu neturėjo man jokios reikšmės.

Mus siejo tiktai bendra pavardė, tiktai jis dar papildomai pasirašinėjo kaip Perejaslavskis.

Mat senosiose kronikose ir *Rusijos Bajorų Atlasinėje Knygoje* kunigaikščių Jaloveckių giminės pirmtakas buvo didžiojo kunigaikščio Riu-riko palikuonis, kunigaikštis Michailas Davidovičius Perejaslavskis. Tojo vaikaitis, kuris Volynės Rusioje perėmė Jaloveckių valdas, pradėjo vadinti save Perejaslavskiu-Jaloveckiu. Aš su tokia pavarde pirmojoje penktojo dešimtmečio pusėje neturėčiau nei mažiausių šansų įstoti į studijas.

Šiaip ar taip, jis buvo mano tėvo tėvas. Tačiau mano tėvas buvo žmogus, kurio beveik nebepprisimenu, paprasčiausiai žuvęs karo metu, panašiai kaip trečdalis mano klasės draugų tėvų.

Jam aš buvau jo sūnaus sūnus. Tai nebuvo rūpestingo tėvo pavyzdys. Vesdamas antrą kartą, savo vaikų auklėjimą paliko guvernantei anglei.

Tarp mūsų nebuvo jokios tautos. Jis jau seniai susitaikė su savo sūnaus netektim, o aš buvau per mažas, kad galėčiau skaudžiai išgyventi tėvo mirtį. Jis karo metu buvo Anglijoje, o aš atvykau atostogų iš Lenkijos, ir visai ne pas jį.

Mus siejo vien tik bendra pavardė, kuriai jis teikė labai didelės reikšmės, o man ji buvo, sakyčiau, net neparanki. Priversdavo mane dėti daug pastangų, kad galėčiau sukurti tokį savo gyvenimo aprašymą, kurio dėka galėčiau atsidurti dirbančiųjų inteligentų tarpe. Tuometinėje Lenkijos Liaudies Respublikoje tai buvo be galo svarbu, jeigu turėjai kokių aspiracijų ateičiai.

Susidariau įspūdį, kad tie keli susitikimai su manim nesuteikė jam džiaugsmo. Vien mandagumo vizitai, kurių metu nei vienas nepatyrėme jokių artimesnių sąsajų nei tarpusavio supratimo, dar ryškiau pabrėžė jo vienišumą angliška jame „nursing home“ (senelių prieglaudoje).

Kukliame kambarėlyje prie jo lovos radau 1916 metų Peterburgo telefonų knygą. Ko gero vakarais skaitydavo joje pažįstamų ir artimųjų adresus. Kaip gi baisiai vienišas jis turėjo jaustis tarp Indijos karininkų pensininkų, jų žmonių arba našlių, toje senelių prieglaudoje Kento grafystėje.

Jis bandė mane sudominti mūsų giminės karjera, kurios matas buvo ne vien tiktai garbė, bet ir palikti Lietuvoje, Ukrainoje ir Rusijoje dvarai. Tačiau man visa tai buvo Tarybų Socialistinė Sąjunga, valstybė, kurioje nebuvo galima tikėtis kokių nors reikšmingų permainų. Lygiai kaip Peterburgas mano sąmonėje jau negrįžtamai buvo Leningradas, panašiai jam

Tarybų Sąjunga buvo Tarybinė Rusija, kuri išiko iki šiol vien pastarojo karo konjunktūros dėka, bet kuri privalo žlugti.

Jis mane erzino savo anachronizmais, savo ruožtu aš tikriausiai nervinau jį pasitikėjimu savimi ir tolerancijos neturėjimu. Tuomet nenorėjau būti užkrautas jo praeitimi. Tikėjau, kad tokie kaip jis yra „išmesti istorijos sąvartynan“.

Jis jautė mano nusiteikimą. Atsisveikindamas įteikė man savo tėvo laišką, rašytą prieš Pirmąjį pasaulinį karą, tai yra lyg ir epochos pabaigoje. Tas laiškas be abejonės jam turėjo be galo didelę vertę, kadangi išsaugojo jį nežiūrint daugybės kraustymųsi. Pažvelgė į mane su prašymu akyse, kad priimčiau šią dovaną ir įteikdamas man, pravirko. Tarsi atsiprašydamas, kad negali man duoti nieko daugiau.

Viskas truko akimirka, bet būtent ji lėmė, kad pasiėmiau tą laišką su savimi į Lenkiją, kruopščiai paslėpęs nuo muitininkų. Nepaisant „Spalio“ permainų, Lenkijos Liaudies Respublikoje mažai kas tuo metu pasikeitė.

Po daugelio metų aplankiau savo tetą Monte Karle. Ji įteikė man jau seniai mirusio senelio archyvą. Visą laiką reikalavo, kad pasiimčiau jį su savimi. Ji bijojo mirties ir pomirtinių susitikimų, dėl to įkyriai spraudė man tuos dokumentus, idant įvykdytų paskutiniąją savo tėvo valią. Nors, kai reikėjo perduoti man senelio dokumentus dėl turto, kuris irgi man atiteko, teta pasirodė esanti žymiai santūresnė.

Dokumentai buvo sudėti sunkioje senoje skrynioje. Neturėjau didelio noro vežtis tos skrynios su savimi į Belgradą, kur tuo metu gyvenau. Jugoslavijoje tada jau buvo prasidėjęs karas, o mano tikrieji namai buvo labai toli, net Australijoje.

Žiūrėdamas į skrynią prisiminiau laišką, kurį prieš daugelį metų įteikė man senelis. Tarsi vėl pamačiau maldaujantį senelio žvilgsnį ir tas kelias ašaras, kurių jis gėdinosi.

Pasiėmiau skrynią su savimi. Joje buvo ne tik giminės dokumentai, bet ir keliolika tomų senelio atsiminimų, kuriuos rašydamas jis tikriausiai bandė apsiginti nuo viatvės Anglijoje.

Kai galų gale pradėjau skaityti senelio memuarus, Tarybų Sąjunga nustojo egzistavusi. Nepriklausomų Valstybių Bendrija netapo Commonwealth'u. Rusiją apgaubė chaosas, o Leningradas vėl vadinamas Peterburgu. Pradėjau įdėmiai skaityti.

Ar jaunystėje nebuvau pernelyg pasitikintis savimi?

Apie tai, kad senelis vis dėlto buvo teisus, įsitikinau pusę metų dirbdamas Ukrainoje. Tik ten pagaliau suvokiau, kai rusai yra genetiškai

sunaikinti bolševizmo, jau nebesugeba iškelti lyderių, kurie galėtų ištraukti valstybę iš liūno.

Išlaisvinta iš lenininio partinio bendravimo jungo, buvusioji nomenklatūra pradėjo begėdiškai ir be saiko krauti turtus, per kelis metus išvogdama visas tautos atsargas, tuo pačiu niekindama tą tautą.

Kupinas neapykantos „naujųjų rusų“ atžvilgiu, nutariau išleisti prisiminimus¹, norėdamas įrodyti, kad pastarieji niekada neužstos aukštojo luomo atstovų, kuriuos seneliai, tėvai arba jie patys sunaikino.

Pratarmės vietoje parinkau mano prosenelio laišką, kadangi jame geriausiai perteikiama ne tik stabilizacijos ir tvarkos atmosfera, bet taip pat pareigos jausmas gimtajai žemei ir ištikimybė savo paties principams – taip bjauriai apspjaudytų „pomeščikų“ (dvarponių), kuriuos juokdariskai bando mėgdžioti dabartiniai naujieji turtuoliai, per anųjų lavonus pasiekę savo privilegijas.

Laiškas buvo parašytas seno Karo inžinierių korpuso generolo.

Generolas, pavargęs nuo darbo, nusprendžia pasitraukti iš viešojo gyvenimo ir nutaria perduoti sūnui dalį savo įsipareigojimų.

Generolas pasiekė labai daug. Jis buvo Valstybės Dūmos deputatas, vyriausias caro kelionių techninis inspektorius, statė Rostovo-Vladikaukazo ir Liepojos-Romnų geležinkelius, Siaurųjų geležinkelių bendrovės savininkas, bei didžiausio Rusijos imperijoje metalurgijos kombinato – Rusijos ir Belgijos metalurgijos gamyklų ir kasyklų bendrovės – steigėjas ir savininkas.

Tačiau svarbiausias generolo rūpestis buvo šeimos dvaras, išpirktas po 1863 metų konfiskavimo. Šiai veiklai generolas paskyrė ne tik savo pinigus, bet ir savo jausmus.

Peterburgas, 1913 metų sausio 14 dieną

Mano Brangusis Sūnau!

Jau keletą metų puoselėju mintis pamažu likviduoti visokeriopus interesus, nukamuotas nuovargio ir vedamas moralinio poreikio tam tikro išsivadavimo iš nepailstamo realaus darbo siekiant perkelti mintis į abstrakcijos ir objektyvizmo sferas. Tasai pasaulis visą mano gyvenimą nebuvo man svetimas ir galbūt todėl mano veikloje ir darbuose visuomet

¹ Šis leidimas apima tik *Prologą* ir pirmą atsiminimų dalį bendru pavadinimu *Imperijos pakraštyje* (kom. GM).

viršų ėmė visuomeninių poreikių idėja, o ne asmenišką materialinį pasitenkinimą. Idėjos vardan, pabaigęs akademiją, nusimečiau uniformą ir pradėjau darbininko darbą gamykloje, panašiai Aleksandro fabrike, kuris mano valdymo metais tapo inteligentiško techninio darbo centru ir išleido visą eilę puikių žmonių, dėl idėjos sukūriau siaurąjį geležinkelį ir išvedžiojau juo didelę mūsų krašto dalį; dėl idėjos įsigijau Silgudiškės², kad Jūs, vaikai mano, išaugtumėte savo šalyje ir taptumėte garbingais jos piliečiais. Idėjos vardan gyvenime dariau labai daug, daugeliui žmonių atvėriau naujus kelius ir daug sunkiai uždirbtų pinigų išleidau... Viską dariau be triukšmo, be reklamos, tikrai dėl idėjos, kuri mane vedė!

Nežiūrint to mano idėjiškumo, taigi keistuoliškumo, nors gyvenimo arenon įžengiau neturėdamas nė skatiko ir be jokios paramos iš viršaus, vis dėlto niekad nepritrūko lėšų šeimos poreikiams patenkinti, nei Jūsų auklėjimui ir, netgi pridursiu, šeimos gyvenimui tokiomis buities sąlygomis, kokias ne kiekvienas gali sau leisti. Turėdamas dar ir tai omeny, kad niekada nėjau į jokių kompromisus su sąžine, kad niekada nesutečiau savo rankų kokiui nors įtartinu uždarbiu, dabar didžiudamasis galiu pasakyti, kad mano darbas buvo produktyvus!

Galbūt atrodžiau žmonėms ir Jums, vaikai mano, per menkai ekspansyvus, kas tam tikra prasme galėjo sukelti neteisingą jūsų nepasitikėjimą dėl mano ateities planų jūsų atžvilgiu, tačiau tai buvo pasekmė aplinkybių, kurios nuo pat mano vaikystės, nuo dešimtųjų mano gyvenimo metų susiklostė taip, kad pats turėjau savimi pasirūpinti ir skintis kelių per gyvenimą. Ši tamsioji mano būdo pusė, uždarumas savyje, galbūt labiausiai esu kaltas prieš Jūsų Motiną, kurią visada labai mylėjau ir vis dėlto nemokėjau ar negalėjau prieš Ją atsiverti ir pasidalinti savo mintimis, kas ir man pačiam suteiktų didelį moralinį palengvėjimą dėl jos ypatingos išminties, širdies gerumo ir krikščioniai skaidrios jos moralinės sielos etikos. Tikriausiai todėl, kad beveik pusė mūsų gyvenimo praleidome būdami atskirti, kadangi Jūsų Motina su Jumis išvykdavo į kaimą arba dėl sveikatos važiuodavo užsienin, kada turėdavau pasilikti sargyboje, tikrai sustiprino mano dvasinio pasaulio vienišumą.

Galvodamas dabar, iš kur atsirado Tavyje toks skaudus nepasitikėjimas ir kartėlis mums, prieinu išvados, kad esmė slypi toje, atseit paslaptingoje mano dvasinio pasaulio knygoje, kuri, rodos, yra užrakinta

2 Dabar Saldutiškis, miestelis Lietuvoje, Utenos rajone (kom. IS).

spynomis Tau ir kelia pačius neteisingiausias įtarinėjimus; tuo tarpu ta knyga jokių tavo atžvilgiu tamsių pusių ne tik neturi, betgi priglaudžia Tave visa karštai mylinčio tėvo širdimi. Tą patį galiu pasakyti apie pačių dorybingiausių ir pačių geriausių Jūsų Motiną.

Iki šiol vis dar nebegaliu pilnai atverti prieš Jus savo knygos, kad galutinai atsikratyčiau visko, kadangi net ir pats dar nebežinau, ką atskleis galutinis balansas, tačiau dabar, pamažu pradėdamas atsikratyti, atskleidžiu prieš Tave pirmąjį būsimąjo balanso puslapį, kuriame nedvejodamas įrašau Silgudiškes su Pavyžinčiu, Ažuprūdžiu, Pagaluone ir Kuktiškėmis neišskiriamai, kaip vieną materialią dalį ir dar prie to neįvertinamą moralinę vertybę, įgytą pačių švenčiausių mano idėjų sąskaita, neatsiejamai sujungtą su visu mano dvasiniu pasauliu, apimančiu visą šalį ir siekiančiu iki pat abstrakčių esybės pašvaisčių.

Visų šių vertybių įpėdiniu mano ir Jūsų Motinos valia privalai likti Tu, kaip pats mylimiausias vienintelis sūnus, nes abi Tavo seserys ištėkėjo ir jau susikūrė savo lizdus, taigi mes jaučiame tikrai moralinę pareigą joms padėti ir suteikti dvasinę ryšį su Silgudiškėmis...

Tikiu, kad tas ryšys bus lengvai pasiektas, kadangi savo gyvenimo drauge pasirinkai moterį, kuri tapo tokia artima mūsų širdims, kaip pati mylimiausia mūsų pačių dukra ir todėl norėčiau, kad šį laišką skaitytumėte abu Tu ir Julija ir kad toliau joks tamsus išgalvotas debesėlis nebeišskirtų mūsų širdžių.

Kaip Dievą myliu, aš ir Motina mylime Jus iš visos širdies ir esame Jums atsidavę, o tam tikri nuomonių skirtumai kai kuriais klausimais yra tokie natūralūs, kad negali būti priežastimi bet kokiems nesutarimams kilti – svarbiausia, kad priemonės tikslui siekti būtų sąžiningos, kadangi svarbiausias gyvenime tikslas bendras mums visiems – tai šalies ir tautos gerbūvis!

Kas liečia charakterių ir temperamentų skirtumą, tai jie turbūt ir toliau nebeturės jokios įtakos mūsų nuoširdiems ir atviriems santykiams, kadangi kiekvienas iš mūsų gyvensime savo dvare, nesivaržydami vieni kitų kasdienybėje.

Taigi, mano Brangusis, atsižvelgiant į tai, ką parašiau aukščiau, ir turint galvoje, kad Silgudiškės su visais palivarkais kada nors priklausys Tau, pernai jau po truputį pradėjau atsisakyti tam tikrų įsipareigojimų ir perrašiau Tau savo teisę dalyvauti Valstybės Dūmos rinkimuose ir pasisakyti mano cenzo teise visuomeniniais klausimais. Dabar gi noriu perduoti Tau Kuktiškes ir Pagaluonę, kad ten galėtum savarankiškai

ūkininkauti, pasilikdamas sau vien miškų priežiūrą ir pasivaikščiojimo teisę, bei galimybę naudotis Pagaluonės namo sale.

Mokesčius ir banko kredito įmokas mokėsiu toliau aš, kaip ir iki šiol. Norėčiau taip pat Kuktiškėse ir Pagaluonėje likusias tuščias vietas apauginti mišku. Taigi atiduodu Tau Kuktiškes ir Pagaluonę žymiai geresnės būklės, negu jas įsigijau, kadangi jau visose pievose išvedžiojau kanalus, iškirtau visus krūmus ir didelė dalis jau aparta. Palieku Tau gyvulius ir visą ūkio inventorių, gali būti visiškai tikras, kad Tavo ūkyje nesikišiu į jokių reikalus. Taigi tvarkysiesi pats kaip moki ir pats rizikuosi taip, kaip Tau patinka, iki pat visos žemės arba bent dalies išnuomavimo, tik nesiimk palivarkų sąskaita skolų. Kas liečia miško plotus, tokius kaip Kuktiškės ir Pagaluonė, jie pasiliks mano valioje ir aš miškininkams atlyginimus mokėsiu.

Tokiu būdu gauni Kuktiškes ir Pagaluonę be jokių apsunkinimų, bet už tai prašau prižiūrėti girininkus ir mano ūkį Silgudiškėse su Pavyžinčiu ir Ažuprūdžiu, kas yra visiškai natūralu, kadangi kažkada būsi visų Silgudiškių valdų savininkas, taigi kaip sūnus ir įpėdinis turėtum domėtis viskuo ir man pagelbėti, kadangi man yra vis sunkiau iš Peterburgo atvažinėti, kaip tai darydavau anksčiau, o matau būtiną reikalingą dažniau ir atidžiau Silgudiškių administraciją kontroliuoti.

Manau išsiskirti su Nezabitauskiu, kadangi dėl Silgudiškių su Pavyžinčiu ir Ažuprūdžiu Nezabitauskis yra per brangus, beje, joks iš jo administratorius, netvarkingas ir nesiorientuojantis išlaidose.

Jeigu šitas mano laiškas ir pasiūlymas atitinka Tavo planus, tai teikis nedelsiant atsakyti, o paskui susitarsime, kada turėsime susitikti Silgudiškėse ir viską galėsime sutvarkyti. – Kitu atveju privalėsiu pasielgti taip, kaip išeis, nežiūrėdamas nieko.

Baigiu savo laišką pačiais geriausiais ketinimais, siunčiu šilčiausius apkabinimus Jums abiem ir Andžejkui.

Jus labai mylintis
Tėvas

Dar vienas šio laiško aspektas.

Jeigu ne vokiečiai, aprašyta situacija būtų išeities tašku tolimesniai mūsų šeimos karjerai.

Mano tėvas, laiške paminėtasis mažasis Andžejus, būdamas 32 metų, mirė vokiečių koncentracijos stovykloje Maidaneke.

Tadeušas Garčinskis savo atsiminimuose *Kaliny* nr 3873 taip aprašo jo mirtį:

Vieną dieną ligoniams buvo leista pasiimti po dvi antklodes ir jomis apsigaubti. Sveikesni nuėjo pėsčiomis, sunkiau sergančius nuvežė vežimu. Aš buvau priskirtas prie antrosios grupės, negalėjau vaikščioti. Atvažiavo vežimas, kuriame buvo įkinkyti mūsų kolegos vadovaujami kapo Mistelbergero. Mane įmetė. Iš kūnų krūvos apačios išsikrapščiau į paviršių, atsisėdau ant kopėčių krašto. Po mano kojomis kažkas uždainavo prancūzų kabaretinę dainelę... Jaloveckis. Jam karštis nukrito iki 37 laipsnių, bet sąmonės neatgavo. Šiek tiek jį apklojau antklodėmis. Jis nesuvokė, kad yra apklotas, kad lyja ir sninga. Pajudėjome. Vežimo ratai klimpo lauko purve. Traukiantieji neturėjo noro bristi per didžiausias balas, taigi vežimas važiavo nerangiai ir nelygiai. Kažkas iškrito iš vežimo, kažkas jį keikė ir vėl krovė atgal. Pusę kilometro važiavome gerą pusvalandį. Jaloveckis dainavo. Pakalbinau jį.

– Atleiskit – sakė – neatpažįstu jūsų.

– Ponas Andžejau – aiškinau – netrukus jus paguldys į lovą, apklostys, pailsėsite ir viskas bus gerai.

– A! Dabar prisimenu... Jau turiu eiti, bet tikriausiai dar pasimačiusime.

Tai buvo paskutiniai mano tėvo žodžiai.

Be atsiminimų, neliko nieko iš viso kelis šimtmečius kaupto šeimos turto. Gyvenu net Australijoje labai toli nuo gimtosios žemės.

Todėl šią knygą skiriu vokiečių išeiviams, primindamas, jog taip pat milijonai lenkų ir rusų iki šiol lieka vokiečių ekspansijos į rytus aukomis.

Michał Jałowiecki
(Michalas Jaloveckis)